2026-YIL, 3-SON
ISSN 2181-3841

Dual ta’limda integratsiyalashgan yondashuv asosida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodik modeli

Boboyev Abrorjon Xotamovich
Toshkent kimyo-texnologiya instituti dotsenti, t.f.n.

Nishanaliyeva Nodira Isagaliyevna
Toshkent kimyo-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi
nishanaliyevanodira1@gmail.com

DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.23949883

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada dual ta’lim sharoitida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini integratsiyalashgan yondashuv asosida takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Tadqiqotning maqsadi professional ta’lim muassasasi va ishlab chiqarish tashkiloti hamkorligi orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik modelni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, ilmiy va me’yoriy manbalarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, umumlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. O‘zbekistonda dual ta’limni joriy etish tajribasi me’yoriy hujjatlar, rasmiy statistika va mahalliy tadqiqotlar asosida tahlil qilindi. Natijada maqsadli, mazmuniy, tashkiliy-jarayonli va diagnostik-natijaviy komponentlardan iborat to‘rt komponentli metodik model, uni amalga oshirishning besh bosqichli ketma-ketligi va kasbiy tayyorgarlikni baholashning oltita mezoni taklif etildi. Modelda ish joyiga asoslangan topshiriqlar, ustoz-shogird munosabatlari, refleksiv tahlil va mezonlarga asoslangan baholash mexanizmlari birlashtirilgan. Shuningdek, pedagog va ishlab chiqarish ustozining vazifalarini muvofiqlashtirish, kasbiy topshiriqlarni o‘quv dasturlari bilan bog‘lash hamda qayta aloqadan foydalanish yo‘llari tavsiflangan. Taklif etilgan yondashuv nazariy bilim va amaliy faoliyat izchilligini ta’minlash hamda o‘quvchilarda mustaqil kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun metodik asos bo‘lishi mumkin. Maqolada hamkorlikni amalga oshirishdagi asosiy tashkiliy va pedagogik xavflar hamda ularni kamaytirish choralari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *dual ta’lim, integratsiyalashgan yondashuv, professional ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy kompetensiya, metodik model, ish joyida o‘rganish, ish beruvchi hamkorligi, pedagogik modellashtirish, diagnostik baholash.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещены теоретико-методологические основы совершенствования процесса подготовки учащихся к профессиональной деятельности в условиях дуального обучения на основе интегрированного подхода. Цель исследования заключается в разработке методической модели, направленной на развитие профессиональных компетенций посредством сотрудничества профессионального образовательного учреждения и производственной организации. Исследование носит теоретико-аналитический характер; в ходе работы использовались методы анализа научных и нормативных источников, сравнительного анализа, системного подхода, обобщения и педагогического моделирования. Опыт внедрения дуального обучения в Узбекистане проанализирован на основе нормативных документов, официальной статистики и отечественных исследований. В результате предложена четырёхкомпонентная методическая модель, включающая целевой, содержательный, организационно-процессуальный и диагностико-результативный компоненты, пятиэтапная последовательность её реализации и шесть критериев оценки профессиональной подготовки. В модели объединены задания, основанные на деятельности на рабочем месте, отношения наставничества, рефлексивный анализ и механизмы критериального оценивания. Предложенный подход может служить методической основой для обеспечения последовательности теоретических знаний и практической деятельности, а также развития у учащихся способности к самостоятельному принятию профессиональных решений. Кроме того, в статье рассмотрены основные организационные и педагогические риски, возникающие при реализации сотрудничества, и меры по их снижению.

Ключевые слова: *дуальное обучение, интегрированный подход, профессиональное образование, профессиональная подготовка, профессиональная компетенция, методическая модель, обучение на рабочем месте, сотрудничество с работодателем, педагогическое моделирование, диагностическое оценивание.*

ABSTRACT

This article examines the theoretical and methodological foundations for improving students’ preparation for professional activity through an integrated approach in dual education. The study aims to develop a methodological model that supports professional competencies through cooperation between vocational education institutions and workplace organizations. The research is theoretical and analytical and applies scientific and regulatory literature analysis, comparative analysis, a systems approach, synthesis, and pedagogical modelling. Uzbekistan’s experience in introducing dual education is analysed on the basis of regulatory documents, official statistics, and national studies. The main outcome is a four-component methodological model consisting of target-oriented, content-related, organizational-process, and diagnostic-outcome components. The article also proposes a five-stage implementation sequence and six criteria for assessing professional preparation. The model combines workplace-based tasks, mentoring, reflective analysis, and criterion-referenced assessment. It describes ways to coordinate teachers’ and workplace mentors’ responsibilities, align practical assignments with the curriculum, and use feedback to adjust learning activities. The proposed approach may help strengthen continuity between theoretical knowledge and practical performance and develop students’ ability to make independent professional decisions. The article also discusses organizational and pedagogical risks in cooperation between educational institutions and employers, together with mitigation measures.

Keywords: *dual education, integrated approach, vocational education, professional training, professional competence, methodological model, work-based learning, employer cooperation, pedagogical modelling, assessment.*

Kirish

Zamonaviy mehnat bozorida yuz berayotgan texnologik o‘zgarishlar, ishlab chiqarish jarayonlarining raqamlashtirilishi va murakkablashuvi hamda ish beruvchilarning malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojining ortishi professional ta’lim mazmuni va tashkil etilishini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda kasbiy tayyorgarlik faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan chegaralanmaydi. Bitiruvchidan ishlab chiqarish vaziyatlarini tahlil qilish, kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish, jamoada ishlash, mehnat xavfsizligi talablariga rioya qilish va o‘z faoliyati natijalarini baholash qobiliyati kutiladi. Shu sababli ta’lim jarayonini real mehnat faoliyati bilan bog‘lash professional ta’limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur vazifani amalga oshirishda dual ta’lim alohida o‘rin tutadi. Dual ta’lim nazariy tayyorgarlikni professional ta’lim muassasasida, amaliy kasbiy tayyorgarlikni esa tegishli tashkilot yoki ishlab chiqarish korxonasida tashkil etish orqali bilim va amaliy faoliyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlash imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi 163-son qarori bilan professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi belgilangan. Mazkur hujjatda ta’lim muassasasi va tashkilot hamkorligi, dual ta’lim dasturlari, ishlab chiqarish amaliyoti hamda o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini tashkil etish masalalari nazarda tutilgan [1]. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yil aprel holatida 234 muassasada taxminan 15 ming o‘quvchi dual shaklda o‘qigan, 2025-yil oxiriga kelib esa bu ko‘rsatkich taxminan 70 mingga yetgani qayd etilgan [10; 11].

Biroq dual ta’limning mavjudligi o‘z-o‘zidan nazariy bilimlarning amaliy faoliyatga samarali ko‘chishini kafolatlamaydi. Ish joyi o‘quvchiga o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etadi, ammo bu imkoniyatlardan qay darajada foydalanilishi topshiriqlarning mazmuniga, ularni bajarishda ko‘rsatiladigan ko‘makka va o‘quvchining faol ishtirokiga bog‘liq [2; 3]. Agar professional ta’lim muassasasidagi mashg‘ulotlar bilan korxonadagi amaliy vazifalar o‘rtasida mazmuniy va metodik bog‘liqlik yetarli bo‘lmasa, o‘quvchi nazariy bilimlarni egallagan bo‘lsa-da, ularni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bunday holatda nazariy va amaliy ta’lim bir-biriga parallel ravishda mavjud bo‘ladi, lekin yagona kasbiy tayyorgarlik jarayoniga birlashmaydi.

Integratsiyalashgan yondashuv ushbu muammoni hal etishning muhim metodologik asoslaridan biridir. Mazkur yondashuv ta’limning maqsadi, mazmuni, metodlari, tashkiliy shakllari va baholash mexanizmlarini yagona pedagogik tizim sifatida muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. Bunda professional ta’lim muassasasi va ishlab chiqarish tashkiloti alohida faoliyat yurituvchi subyektlar emas, balki o‘quvchining kasbiy rivojlanishini ta’minlovchi o‘zaro bog‘langan ta’lim muhitlari sifatida qaraladi [5; 6].

Dual ta’lim va ish joyida o‘rganishga oid tadqiqotlarda ta’lim muhitining imkoniyatlari, ustoz faoliyati, kasbiy bilimlarning shakllanishi va baholash masalalari keng o‘rganilgan. Shu bilan birga, ushbu omillar ko‘pincha

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

alohida-alohida tahlil qilinadi. Natijada amaliyotda dual ta’lim ishtirokchilari uchun maqsad, mazmun, faoliyat va baholashni yagona mantiq asosida bog‘lovchi aniq metodik ketma-ketlikni belgilash zaruriyati saqlanib qolmoqda. Mazkur maqolada shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan nazariy-metodik model taklif etiladi.

Tadqiqotning maqsadi dual ta’limda integratsiyalashgan yondashuv asosida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodik modelini ishlab chiqish va uning tarkibiy qismlarini nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar hal etildi: dual ta’limning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish; integratsiyalashgan yondashuvning mazmunini aniqlashtirish; ta’lim muassasasi va ish beruvchi hamkorligini metodik jihatdan tashkil etish mexanizmlarini belgilash; o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini baholashga doir mezonlarni taklif etish.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Ish joyida o‘rganishning nazariy asoslari

Dual ta’limga oid xalqaro tadqiqotlarda ish joyida o‘rganish masalasi muhim o‘rin egallaydi. Stephen Billett ish joyidagi o‘rganish jarayonini tahlil qilib, kasbiy bilim va ko‘nikmalarning shakllanishida ish muhitining taqdim etadigan imkoniyatlari (workplace affordances), o‘quvchining faol ishtiroki va unga ko‘rsatiladigan pedagogik ko‘mak o‘rtasidagi bog‘liqlikka e’tibor qaratadi [2]. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ish joyining o‘zi ta’limiy natijani kafolatlamaydi. O‘quvchining mazmunli kasbiy faoliyatga jalb etilishi, tajribali xodimlar ko‘magidan foydalanishi va bajarilgan ishlar yuzasidan fikr yuritishi muhim ahamiyatga ega.

Eraut ish joyida o‘rganishning ko‘p qismi norasmiy xarakterga ega ekanini, kasbiy bilimlar esa murakkab vazifalarni bajarish, hamkasblar bilan ishlash va qayta aloqa olish jarayonida shakllanishini ko‘rsatadi [3]. Bu holat dual ta’limda ish joyidagi o‘rganishni tasodifiy tajribaga qoldirmasdan, uni rejalashtirilgan o‘quv natijalari bilan bog‘lash zaruratini kuchaytiradi. Aks holda, o‘quvchi ko‘plab amaliy tajribaga ega bo‘lsa ham, bu tajriba tizimlashtirilmagan va nazariy bilimlar bilan uzviy bog‘lanmagan bo‘lib qolishi mumkin.

Fuller va Unwin ish joyidagi o‘rganish muhitini kengaytiruvchi (expansive) va cheklovchi (restrictive) muhitlar kontinuumi sifatida ko‘rib chiqadi [4]. Kengaytiruvchi muhitda o‘quvchi ish jarayonining turli qismlarida ishtirok etadi, o‘z kasbiy rivojlanishi uchun qo‘llab-quvvatlanadi va ta’lim muassasasidagi o‘rganish bilan aloqani saqlab qoladi. Cheklovchi muhitda esa vazifalar tor doirada takrorlanadi, o‘qitishga e’tibor kam bo‘ladi. Bu farqlash korxona bilan hamkorlikda faqat amaliyot o‘rni topishning o‘zi yetarli emasligini, balki ish joyining ta’limiy sifatini ham ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

Nazariya va amaliyotni integratsiyalash yondashuvlari

Tynjälä kasbiy ekspertizani shakllantirishda konseptual (nazariy), amaliy va o‘z-o‘zini boshqarish bilimlarining o‘zaro bog‘lanishi muhimligini ta’kidlaydi va bu bilimlarni bog‘lash uchun maxsus pedagogik vositalardan foydalanish zarurligini asoslaydi [5]. Ushbu qarash integratsiyalashgan yondashuvning markaziy g‘oyasi bilan mos keladi: nazariy bilim ish joyida qo‘llanilganda mazmunga ega bo‘ladi, amaliy tajriba esa nazariy tushunchalar yordamida tahlil qilinganda tizimli bilimga aylanadi.

Akkerman va Bakker ta’lim muassasasi va ish joyi o‘rtasidagi chegaralarda yuz beradigan o‘rganishni “chegara kesib o‘tish” (boundary crossing) va “chegara obyektlari” (boundary objects) tushunchalari orqali tahlil qiladi [6]. Dual ta’limda bunday chegara obyektlari rolini birgalikda ishlab chiqilgan o‘quv topshiriqlari, ish daftari, baholash varaqlari va kasbiy vazifalar ro‘yxati bajarishi mumkin. Ular ikki muhit ishtirokchilariga umumiy tilda gaplashish va o‘quvchining rivojlanishini bir xil mezonlar bo‘yicha kuzatish imkonini beradi.

Collins, Brown va Holum tomonidan taklif etilgan kognitiv shogirdlik (cognitive apprenticeship) modeli kasbiy faoliyatning ko‘rinmas, fikriy jihatlarini “ko‘rinadigan” qilishga yo‘naltirilgan. Modelda ustoz namuna ko‘rsatishi (modeling), kuzatib borib yo‘naltirishi (coaching), vaqtincha tayanch yaratishi (scaffolding) va bu yordamni asta-sekin kamaytirishi, o‘quvchi esa o‘z fikrini bayon qilishi (articulation), faoliyatini tahlil qilishi (reflection) hamda mustaqil izlanishi (exploration) nazarda tutiladi [7]. Ushbu elementlar ustoz-shogird munosabatlarini nafaqat ko‘nikmalarni ko‘chirish, balki

kasbiy fikrlashni shakllantirish vositasi sifatida tashkil etishga yordam beradi.

O‘quv natijalari, mashg‘ulotlar va baholashni muvofiqlashtirish

Biggsning konstruktiv uyg‘unlik (constructive alignment) g‘oyasiga ko‘ra, kutilayotgan o‘quv natijalari, o‘qitish faoliyati va baholash o‘zaro mos bo‘lganda ta’lim samaraliroq tashkil etiladi [8]. Dual ta’lim sharoitida bu tamoyil ikki o‘quv muhitini qamrab olishi kerak: ta’lim muassasasida va korxonada bajariladigan faoliyat bir xil kutilayotgan natijalarga yo‘naltirilishi, baholash esa ikkala muhitdagi dalillarni hisobga olishi lozim.

Baholash masalasida formativ yondashuv alohida ahamiyatga ega. Hattie va Timperley esa samarali qayta aloqa uchta savolga javob berishi kerakligini ko‘rsatadi: qayerga intilyapman, hozir qayerdaman va keyingi qadam nima bo‘lishi kerak [9]. Bu g‘oyalar kasbiy tayyorgarlikda baholashni yakuniy nazorat bilan cheklamasdan, o‘quvchining rivojlanish yo‘lini ko‘rsatuvchi doimiy jarayon sifatida tashkil etishni asoslaydi.

Dual ta’lim tizimlari va me’yoriy asos

O‘zbekiston sharoitida dual ta’limning tashkiliy-huquqiy asoslari Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi 163-son qarori bilan belgilangan [1]. Ushbu hujjatda professional ta’lim muassasasi va tashkilot o‘rtasidagi hamkorlik, dual ta’lim dasturlarini amalga oshirish, o‘quvchilarni amaliy tayyorlash va ishlab chiqarishdagi ustoz faoliyatini tashkil etish masalalari tartibga solingan. Biroq me’yoriy hujjat umumiy tashkiliy doirani belgilaydi; muayyan kasb va korxona sharoitida nazariy bilim, amaliy topshiriq va baholashni qanday uyg‘unlashtirish esa metodik ishlanmalarni talab qiladi. Taklif etilayotgan model aynan shu metodik darajaga qaratilgan.

O‘zbekistonda dual ta’limni joriy etish tajribasi (milliy tajriba tahlili)

Milliy tajriba uch yo‘nalishda tahlil qilindi: dual ta’limni tartibga soluvchi me’yoriy hujjatlar; rasmiy manbalarda e’lon qilingan statistik va tashkiliy ko‘rsatkichlar hamda texnikumlarning hujjatlashtirilgan tajribasi; mahalliy olimlarning dual ta’lim, ish beruvchilar bilan hamkorlik va mehnat xavfsizligiga oid nashrlari. Bu ochiq manbalar asosidagi ikkilamchi tahlil bo‘lib, keltirilgan ko‘rsatkichlar tegishli manbalar muallifiga tegishli; maqola mualliflari texnikumlarda alohida so‘rov yoki kuzatuv o‘tkazmagan.

O‘zbekistonda dual ta’lim kasb-hunar ta’limi muassasalarida Vazirlar Mahkamasining 163-son qarori asosida joriy etila boshlandi [1]. 2024-yil aprel holatida professional ta’lim tizimida 689 muassasa (332 kasb-hunar maktabi, 124 kollej va 233 texnikum) faoliyat yuritgan, ularning 234 tasida taxminan 15 ming o‘quvchi dual shaklda tahsil olgan, 3 603 ta shartnoma tuzilgan va 3 144 nafar mutaxassis ustoz sifatida biriktirilgan [10]. 2025-yil dekabr oyidagi Prezident murojaatiga ko‘ra, dual shaklda o‘qiyotganlar soni taxminan 70 ming nafarga yetgan; ish beruvchilar uchun imtiyozli kredit va boshqa rag‘batlar, 2026-yildan esa texnikum o‘quvchilari uchun stipendiya joriy etilishi e’lon qilingan [11] (1-jadval).

1-jadval. O‘zbekistonda dual ta’limning joriy etilishi: rasmiy manbalarda e’lon qilingan asosiy ko‘rsatkichlar

Davr	Ko‘rsatkichlar	Manba
2024-yil, aprel	Tizimda 689 muassasa (332 kasb-hunar maktabi, 124 kollej, 233 texnikum); 234 muassasada taxminan 15 ming o‘quvchi dual shaklda o‘qigan; muassasalar va korxonalar o‘rtasida 3 603 ta shartnoma tuzilgan; 3 144 nafar mutaxassis ustoz sifatida biriktirilgan; 2024/2025-o‘quv yili uchun kasb-hunar maktablarida 14 ming atrofida dual o‘rin ajratilgan	[10]
2025-yil, dekabr (Prezident murojaati)	Dual shaklda o‘qiyotganlar taxminan 70 ming nafar; yo‘nalishlar: avtomobilsozlik, “yashil” energetika, qurilish, transport, to‘qimachilik, qishloq xo‘jaligi, turizm, xizmat ko‘rsatish, axborot texnologiyalari; oyiga 10 million so‘mgacha daromad olish imkoniyati; ish beruvchilarga 5 milliard so‘mgacha 7 yillik imtiyozli kredit; 2026-yildan 100 ming texnikum o‘quvchisiga stipendiya	[11]

Muassasa darajasidagi tajribadan Zarafshon sanoat texnikumi misol bo‘la oladi: u Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti bilan “tarmoq – korxona – oliygoh” modeli doirasida 700 dan ortiq o‘quvchini 4 ta ta’lim shaklida va asosan 10 ta tog‘-metallurgiya yo‘nalishida tayyorlaydi; oliy ta’lim muassasalariga biriktirilgan sanoat texnikumlari 2025-yil 1-yanvardan politexnikum sifatida faoliyat yurita boshlashi qayd

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

etilgan [12]. Shu bilan birga, manbalarda asosan qamrov ko‘rsatkichlari keltirilgan; o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalari qanday o‘lchangani va natijalar qanday solishtirilgani haqida ma’lumot berilmagan.

Me’yoriy jihatdan 163-son qaror dual ta’limning asosiy parametrlarini belgilaydi: o‘quvchi haftasiga kamida ikki kun ta’lim muassasasida bo‘ladi, qolgan kunlarda tashkilotda ishlab chiqarish amaliyotini o‘taydi; tashkilot tajribali mutaxassisni ustoz sifatida biriktiradi (odatda bitta ustozga 12–15 nafar o‘quvchi); uch turdagi shartnoma tuziladi; tashkilot o‘quvchini sanitariya, tibbiy va yong‘in xavfsizligi talablari bilan tanishtirishi, aniq ish joyi va zarur jihozlar bilan ta’minlashi shart; o‘quvchi mehnati Mehnat kodeksiga muvofiq haq to‘lanadi; yakuniy attestatsiyada tashkilot ham ishtirok etadi [1]. Demak, mehnat xavfsizligi huquqiy talab sifatida belgilangan, biroq hujjat uni topshiriqlarni o‘quvchi tayyorgarligiga qarab tanlash va baholash mezoni sifatida metodik jihatdan batafsil ochib bermaydi.

Mahalliy tadqiqotlarda dual ta’limning texnikum darajasidagi ta’siri va tashkiliy asoslari yoritilgan. Normurodova texnikum o‘quvchilari ta’lim sifatiga dual ta’limning ta’sirini o‘rganib, nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalar darajasini taqqoslagan; annotatsiyaga ko‘ra, dual ta’limdagi o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalar, mehnat intizomi va ishlab chiqarish muhitiga moslashuv yuqoriroq bo‘lgan [13]. Vohidova texnikumda dual ta’limni tashkil etishning pedagogik, tashkiliy va huquqiy asoslarini tahlil qilib, uni oddiy ishlab chiqarish amaliyotidan farqlash, hamkorlikni shartnoma, o‘quv dasturi va baholash mezonlari asosida yo‘lga qo‘yish hamda o‘quvchi xavfsizligi va mehnat huquqlarini ta’minlash masalalariga e’tibor qaratadi [14]. Shermuhammadov va Qurbonova oliy ta’lim misolida hamkorlik ko‘pincha rasmiy xarakterda ekanini, shartnomalar bajarilishi monitoring qilinmasligi sababli amaliyot sifati past bo‘lishini qayd etadi; mualliflar shartnomalar monitoringi, o‘quv dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish va innovatsion metodlarni kengaytirishni tavsiya etadi [15].

Milliy tajriba tahlili uchta qo‘shimcha xulosani beradi. Birinchidan, dual ta’limning qamrovi va shartnomalar soni keskin oshgan, ammo e’lon qilingan ko‘rsatkichlar asosan miqdoriy bo‘lib, kasbiy kompetensiyalarni o‘lchash va natijalarni solishtirish bo‘yicha yagona metodik yondashuv ko‘rsatilmagan [10; 11]. Ikkinchidan, shartnomalar bajarilishini monitoring qilish va amaliyot sifatini ta’minlash dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda [15]. Uchinchidan, mehnat xavfsizligi me’yoriy talab sifatida belgilangan [1], biroq uni topshiriq tanlash va baholash tizimiga kiritish mexanizmlari metodik ishlanmalarda yetarli yoritilmagan [14]. Aynan shu xulosalar modelda integratsiyalashgan topshiriqlarni, ishtirokchilar vazifalari taqsimotini va mehnat xavfsizligini alohida baholash mezoni sifatida ajratishning asosi bo‘ldi.

Adabiyotlar tahlilining umumlashtirilgan xulosalari

Ko‘rib chiqilgan manbalar tahlili modelni ishlab chiqish uchun to‘rt asosiy xulosani beradi. Birinchidan, ish joyi o‘z-o‘zidan ta’lim muhiti emas; uning ta’limiy sifati topshiriqlar, ko‘mak va o‘quvchining ishtiroki orqali shakllanadi [2; 4]. Ikkinchidan, nazariya va amaliyotni bog‘lash maxsus pedagogik vositalar, jumladan, umumiy topshiriqlar va chegara obyektlarini talab qiladi [5; 6]. Uchinchidan, ustoz-shogird munosabatlari va refleksiya kasbiy fikrlashni shakllantirishning asosiy mexanizmlari hisoblanadi [7]. To‘rtinchidan, maqsad, o‘quv faoliyati va baholash o‘zaro uyg‘un bo‘lishi, baholash esa rivojlantiruvchi qayta aloqani ta’minlashi lozim [8; 9]. Bu xulosalar milliy tajriba tahlilidan olingan yuqoridagi uchta xulosa bilan to‘ldirildi va modelning komponentlari hamda ketma-ketligini belgilashda asos qilib olindi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega. Unda birlamchi empirik ma’lumotlar to‘planmagan va statistik tahlil o‘tkazilmagan; O‘zbekistondagi milliy tajriba rasmiy hujjatlar, e’lon qilingan statistik ma’lumotlar va ilmiy nashrlar asosida ikkilamchi tahlil qilindi; maqolaning vazifasi metodik modelni nazariy jihatdan asoslash va keyingi empirik tadqiqot uchun asos yaratishdan iborat. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni va me’yoriy hujjatlarni tahlil qilish, ochiq ma’lumotlarni ikkilamchi tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi (2-jadval).

2-jadval. Tadqiqot metodlari va ularning vazifalari

Metod	Qo‘llanilish maqsadi
Ilmiy adabiyotlar va me’yoriy manbalarni tahlil qilish	Dual ta’limda ish joyining ta’limiy imkoniyatlari, ustoz-shogird munosabatlari, refleksiya va baholashga oid nazariy qarashlarni aniqlash
Qiyosiy tahlil	Nazariy tayyorgarlik va ishlab chiqarish amaliyotini o‘zaro bog‘lash zaruratini asoslash; yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash
Tizimli yondashuv	Ta’lim maqsadlari, mazmuni, metodlari va baholash mexanizmlarini o‘zaro aloqador komponentlar sifatida ko‘rib chiqish
Umumlashtirish	Tahlil natijalarini modelning asosiy tamoyillari va komponentlariga jamlash
Pedagogik modellashtirish	O‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodik modelini, uni amalga oshirish ketma-ketligini va baholash mezonlarini ishlab chiqish
Ochiq ma’lumotlarni ikkilamchi tahlil qilish	O‘zbekistonda dual ta’limni joriy etish tajribasini rasmiy hujjatlar, statistik ma’lumotlar va mahalliy tadqiqotlar asosida umumlashtirish; modelga qo‘yiladigan milliy talablarni aniqlash

Modelni ishlab chiqish uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda adabiyotlar tahlili asosida dual ta’lim uchun muhim bo‘lgan pedagogik tamoyillar aniqlandi. Ikkinchi bosqichda bu tamoyillar tizimli yondashuv asosida modelning tarkibiy komponentlariga guruhlandi. Uchinchi bosqichda komponentlarni amalga oshirishning metodik ketma-ketligi, ishtirokchilar vazifalari va baholash mezonlari shakllantirildi. Taklif etilayotgan tarkibiy qismlarning mantiqiy izchilligi va nazariy asoslanganligi tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodologik cheklovi shundan iboratki, modelning amaliy samaradorligi, mezonlarning ishonchliligi va kasbiy yo‘nalishlarga moslashuvchanligi tajriba-sinov orqali tekshirilmagan. Shu sababli keyingi bo‘limlarda keltirilgan natijalar empirik tasdiqlangan xulosa sifatida emas, balki asoslangan metodik taklif sifatida baholanishi lozim.

Natijalar

Metodik modelning umumiy tuzilishi

Tadqiqot natijasida dual ta’limda integratsiyalashgan yondashuv asosida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning to‘rt komponentli metodik modeli taklif etildi. Modelning asosiy xususiyati professional ta’lim muassasasida o‘zlashtiriladigan nazariy bilimlar, korxonada bajariladigan amaliy vazifalar va kasbiy tayyorgarlik natijalarini baholash jarayonlarini yagona metodik tizimga birlashtirishdan iborat. Komponentlar ketma-ket bajariladigan alohida bosqichlar emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi va qayta aloqa orqali o‘zaro ta’sir qiluvchi tarkibiy qismlardir (3-jadval).

3-jadval. Dual ta’limda integratsiyalashgan yondashuv asosidagi metodik model komponentlari

Komponent	Asosiy mazmuni	Kutilayotgan natija
Maqsadli	Kasbiy tayyorgarlik maqsadlari va talablarini ta’lim muassasasi hamda ish beruvchi bilan birgalikda belgilash	Kasbiy rivojlanish yo‘nalishi aniqlanadi
Mazmuniy	Nazariy bilimlar va ishlab chiqarishdagi amaliy vazifalarni bog‘lash	Bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyati yaratiladi
Tashkiliy-jarayonli	Pedagog, ishlab chiqarish ustozi va o‘quvchi faoliyatini muvofiqlashtirish	Kasbiy faoliyat izchil va bosqichma-bosqich tashkil etiladi
Diagnostik-natijaviy	Kasbiy kompetensiyalarni mezonlar asosida baholash va qayta aloqa berish	Tayyorlik darajasi aniqlanadi va rivojlanish yo‘nalishlari belgilanadi

Modelning birinchi komponenti – **maqsadli komponent**. U o‘quvchilarda tanlangan kasb bo‘yicha zarur bilim, amaliy ko‘nikma, mustaqil ishlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va kasbiy mas’uliyatni rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Ushbu komponentda professional ta’lim muassasasi va ish beruvchi o‘quvchining kasbiy

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablarni muvofiqlashtiradi. Kutilayotgan natijalar kasbiy vazifalar va mehnat faoliyatiga oid talablar asosida belgilanadi.

Biggsning konstruktiv uyg‘unlik tamoyiliga muvofiq [8], maqsadlar o‘quvchi bajara oladigan faoliyat tilida, ya’ni kuzatish va baholash mumkin bo‘lgan natijalar shaklida ifodalanishi lozim. Masalan, “texnologik jarayonni biladi” degan umumiy formulalar o‘rniga “texnologik jarayon bosqichlarini ketma-ket bayon qiladi, ish joyida xavfsizlik talablarini qo‘llaydi va og‘ishlarni aniqlab, ustozga asoslangan axborot beradi” kabi aniq natijalar belgilanadi. Bunday natijalar ikki ta’lim muhitida ham bir xil tushuniladi va ish beruvchi bilan kelishish uchun asos bo‘ladi.

Ikkinchi komponent – **mazmuniy komponent**. Bunda o‘quv dasturlari, nazariy mashg‘ulotlar, amaliy topshiriqlar va ishlab chiqarishdagi kasbiy vazifalar o‘rtasida mazmuniy uzviylik ta’minlanadi. Nazariy mashg‘ulotlarda o‘rganilgan bilimlar korxonadagi amaliy vazifalar bilan bog‘lanadi. Masalan, o‘quvchi muayyan texnologik jarayonning nazariy asoslarini o‘rganganidan so‘ng, ishlab chiqarish ustozining rahbarligida ushbu jarayonni kuzatadi, uning bajarilish bosqichlarini tahlil qiladi va tegishli topshiriqlarni bajaradi. Bunda topshiriqlar o‘quvchining tayyorgarlik darajasi hamda mehnat xavfsizligi talablariga muvofiq tanlanadi.

Mazmuniy uzviylikni ta’minlashning asosiy vositasi integratsiyalashgan topshiriq hisoblanadi. Bunday topshiriq uch qismdan iborat: nazariy tayyorgarlik (ta’lim muassasasida), amaliy bajarish (korxonada) va natijani tahlil qilish (ikkala muhitda). Topshiriq ikkala tomon bilan kelishilgan umumiy shaklda tuzilib, Akkerman va Bakker ma’nosida chegara obyekti vazifasini bajaradi [6]. 4-jadvalda integratsiyalashgan topshiriqning tavsiya etiladigan tuzilmasi tushuntirish uchun umumiy ko‘rinishda keltirilgan.

4-jadval. Integratsiyalashgan topshiriqning tavsiya etiladigan tuzilmasi (tushuntiruvchi namuna)

Topshiriq qismi	Mazmuni	Mas’ul tomon
Nazariy tayyorgarlik	Mavzuning asosiy tushunchalari, texnologik jarayon bosqichlari, xavfsizlik talablari o‘rganiladi; topshiriq savollari beriladi	Professional ta’lim muassasasi pedagogi
Kuzatish va tahlil	O‘quvchi ish jarayonini kuzatadi, bosqichlarni qayd etadi, nazariy bilimlar bilan solishtiradi	O‘quvchi; ishlab chiqarish ustozi
Ustoz rahbarligida bajarish	Ish bosqichlari ustoz ko‘magida bajariladi; ustoz namuna ko‘rsatadi va yo‘naltiradi	Ishlab chiqarish ustozi
Mustaqil bajarish	Oldindan kelishilgan, xavfsiz doirada mustaqil topshiriq bajariladi	O‘quvchi; ustoz nazorati
Refleksiv tahlil va qayta aloqa	Ish rejasi, qabul qilingan qarorlar, xatolar va keyingi qadamlar yozma yoki og‘zaki tahlil qilinadi	O‘quvchi; pedagog; ustoz

Topshiriqlarning murakkabligi o‘quvchining tayyorgarlik darajasiga qarab tartiblanadi. Boshlang‘ich bosqichda topshiriqlar yagona operatsiya yoki aniq ko‘rsatma bilan bajariladigan vazifalardan iborat bo‘ladi, keyingi bosqichlarda esa bir necha operatsiyani bog‘lash, muqobil yechimni tanlash va kutilmagan holatda to‘g‘ri qaror qabul qilishni talab etuvchi vazifalar kiritiladi. Bu tamoyil bir tomondan o‘quvchilarga beriladigan vazifalarning murakkabligidagi tafovutni kamaytiradi, ikkinchi tomondan o‘quvchini kuzatishdan mustaqil faoliyatga bosqichma-bosqich olib o‘tish g‘oyasiga mos keladi [4].

Uchinchi komponent – **tashkiliy-jarayonli komponent**. Ushbu komponent dual ta’lim ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish, nazariy va amaliy ta’limning izchilligini ta’minlash hamda o‘quvchining kasbiy faoliyatga bosqichma-bosqich jalb etilishini nazarda tutadi. Jarayon o‘quv topshiriqlarini rejalashtirish, ish joyida kuzatish, ustoz rahbarligida bajarish, mustaqil topshiriqlarni amalga oshirish va natijalarni tahlil qilish kabi faoliyat turlarini qamrab oladi. Bunda pedagog va ishlab chiqarish ustozining vazifalari oldindan kelishib olinishi lozim.

Modelni amalga oshirish quyidagi besh bosqichli metodik ketma-ketlikni nazarda tutadi:

1. **Kasbiy talablarni aniqlash.** Ish beruvchi va professional ta’lim muassasasi tegishli kasb bo‘yicha bajariladigan vazifalar hamda o‘quvchi egallashi lozim bo‘lgan kompetensiyalarni belgilaydi.

5-jadval. Dual ta’lim ishtirokchilarining metodik vazifalari

Ishtirokchi	Asosiy vazifalari	Asosiy dalil (hujjat)
Professional ta’lim muassasasi pedagogi	Nazariy mashg‘ulotlarni integratsiyalashgan topshiriqlarga moslab rejalashtirish; refleksiv tahlilni yo‘naltirish; ustozlarga metodik maslahat berish	O‘quv-metodik reja, topshiriqlar to‘plami
Ishlab chiqarish ustozi	Topshiriqlarni bajarishda namuna ko‘rsatish va yo‘naltirish; xavfsizlikni nazorat qilish; faoliyatni kuzatish va baholash	Kuzatuv varaqasi, bajarilgan ish bayoni
O‘quvchi	Topshiriqlarni bajarish; o‘z faoliyatini rejalashtirish va tahlil qilish; qayta aloqa asosida keyingi qadamlarni belgilash	Refleksiv kundalik, bajarilgan topshiriq natijasi
Ta’lim muassasasi va ish beruvchi vakillari	Kasbiy talablar va mezonlarni kelishish; topshiriq murakkabligini muvofiqlashtirish; muntazam metodik maslahatlashuvlar o‘tkazish	Kelishilgan mezonlar, maslahatlashuv bayonnomasi

2. **Integratsiyalashgan topshiriqlarni ishlab chiqish.** Nazariy mashg‘ulotlarda o‘rganiladigan mavzular ishlab chiqarishdagi amaliy vazifalar bilan bog‘lanadi.
3. **Amaliy faoliyatni tashkil etish.** O‘quvchi ish joyida kuzatish, ustoz rahbarligida bajarish va mustaqil topshiriqlarni amalga oshirish orqali tajriba orttiradi.
4. **Refleksiv tahlilni tashkil etish.** O‘quvchi bajargan vazifasini tahlil qiladi, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish yo‘llarini belgilaydi.
5. **Natijalarni baholash va qayta aloqa berish.** Pedagog va ishlab chiqarish ustozining kuzatuvlari asosida o‘quvchining yutuqlari va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan jihatlari aniqlanadi.

Mazkur ketma-ketlikda har bir bosqich keyingi bosqich uchun asos yaratadi. Jumladan, baholash natijalari o‘quv topshiriqlarini takomillashtirish, amaliy mashg‘ulotlar mazmunini aniqlashtirish va individual yordamni rejalashtirishda qo‘llanishi mumkin. Shu tariqa beshinchi bosqich yangi aylanishning birinchi va ikkinchi bosqichlariga qayta aloqa beradi va jarayon yopiq tsikl xarakterini oladi.

Tashkiliy muvofiqlashtirish ishtirokchilar vazifalarining aniq taqsimlanishini talab qiladi. Tavsiya etiladigan taqsimot 5-jadvalda keltirilgan. Collins va hamkorlari taklif etgan kognitiv shogirdlik elementlariga [7] muvofiq, ishlab chiqarish ustozi nafaqat ishni ko‘rsatadi, balki o‘z qarorlarini izohlaydi, o‘quvchiga bosqichma-bosqich mustaqillik beradi va yordam hajmini kamaytirib boradi.

Tashkiliy-jarayonli komponentda o‘quvchining faoliyatga jalb etilishi to‘rt darajada ko‘rib chiqiladi: (1) kuzatish; (2) ustoz bevosita ko‘magida bajarish; (3) ustoz nazorati ostida mustaqil bajarish; (4) mustaqil bajarish va natijani tahlil qilish. O‘quvchining bir darajadan boshqasiga o‘tishi mehnat xavfsizligi talablariga rioya qilish va oldingi darajadagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga bog‘liq. Ushbu darajalar Fuller va Unwin tavsiflagan kengaytiruvchi ish muhitining muhim belgisi – o‘quvchi uchun o‘sish yo‘lini ta’minlash – bilan mos keladi [4].

To‘rtinchi komponent – **diagnostik-natijaviy komponent**. U o‘quvchining kasbiy tayyorgarlik darajasini belgilangan mezonlar asosida aniqlashga qaratiladi. Baholash faqat nazariy bilimlarni tekshirish bilan cheklanmay, amaliy vazifani bajarish sifati, mehnat xavfsizligiga rioya qilish, mustaqil qaror qabul qilish va bajarilgan ish natijasini tahlil qilish qobiliyatlarini ham qamrab olishi kerak.

Kasbiy tayyorgarlikni baholash uchun quyidagi oltita mezon taklif etiladi: nazariy bilimlarni o‘zlashtirish; amaliy vazifalarni bajarish; kasbiy muammolarni hal qilish; mehnat xavfsizligiga rioya qilish; mustaqillik va mas’uliyat; refleksiv tahlil. Mezonlar va ularning ko‘rsatkichlari 6-jadvalda keltirilgan.

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

6-jadval. Kasbiy tayyorgarlikni baholash mezonlari va ularning taxminiy ko‘rsatkichlari

Mezon	Taxminiy ko‘rsatkichlar	Dalil manbai
Nazariy bilimlarni o‘zlashtirish	Asosiy tushunchalarni to‘g‘ri bayon qiladi; texnologik jarayon mantig‘ini tushuntiradi	Yozma yoki og‘zaki so‘rov; topshiriqning nazariy qismi
Amaliy vazifalarni bajarish	Vazifani belgilangan ketma-ketlik va sifat talablariga muvofiq bajaradi	Kuzatuv varaqasi; bajarilgan ish natijasi
Kasbiy muammolarni hal qilish	Og‘ish yoki nosozlikni aniqlaydi, muqobil yechimlarni taqqoslaydi, asoslangan qaror tanlaydi	Vaziyatli topshiriq; ustoz kuzatuvi
Mehnat xavfsizligiga rioya qilish	Xavfsizlik talablarini doimiy qo‘llaydi; xavfli vaziyatda to‘g‘ri harakat qiladi	Kuzatuv varaqasi; ustoz xulosasi
Mustaqillik va mas’uliyat	Ishni rejalashtiradi, muddatga rioya qiladi, zarur hollarda o‘z vaqtida yordam so‘raydi	Kuzatuv; topshiriqlar bajarilish tarixi
Refleksiv tahlil	Qarorlarini va xatolarini asoslab tahlil qiladi, keyingi qadamlarni belgilaydi	Refleksiv kundalik; suhbat

Har bir mezon bo‘yicha rivojlanish darajasini to‘rt pog‘onali shkalada (boshlang‘ich, ishchi, mustaqil, ilg‘or) aniqlash tavsiya etiladi. Bunda daraja tavsiflari ikkala tomon bilan kelishiladi va o‘quvchiga oldindan taqdim etiladi, shunda o‘quvchi qayerga intilayotganini biladi. Hattie va Timperley ko‘rsatganidek, qayta aloqa o‘quvchiga hozirgi holati va keyingi qadamlarni ko‘rsatganda eng foydali bo‘ladi [9]. Shuning uchun baholash natijasi faqat ball yoki daraja emas, balki rivojlanish uchun aniq tavsiyalarni ham o‘z ichiga olishi kerak.

Baholashda jarayon va natija birligini ta’minlash modelning muhim jihatidir. O‘quvchining yakuniy mahsuloti yoki bajargan vazifasi bilan bir qatorda, topshiriqni qanday rejalashtirgani, qanday qarorlar qabul qilgani, xavfsizlik talablariga qay darajada rioya qilgani va xatolarini qanday tahlil qilgani ham hisobga olinadi. Bunday yondashuv o‘quvchining faqat tayyor ko‘rsatmalarni bajarish qobiliyatini emas, balki kasbiy vaziyatlarda ongli harakat qilish imkoniyatlarini ham aniqlashga yordam beradi. Formativ va yakuniy baholashning uyg‘unligi mezonlar asosidagi baholash tizimini rivojlanish vositasiga aylantiradi.

Modelning to‘rt komponenti bir-biri bilan quyidagicha bog‘lanadi. Maqsadli komponentda belgilangan kutilayotgan natijalar mazmuniy komponentdagi topshiriqlarni tanlash mezoni bo‘ladi. Topshiriqlar esa tashkiliy-jarayonli komponentda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Diagnostik-natijaviy komponent bajarilgan faoliyat bo‘yicha dalillarni to‘plab, ularni maqsadli komponentda belgilangan natijalar bilan taqqoslaydi. Taqqoslash natijasida aniqlangan bo‘shliqlar maqsadlar, topshiriqlar yoki ko‘mak shakllarini aniqlashtirishga qaytariladi. Shu tarzda model yopiq tsikl sifatida ishlaydi va dual ta’limning joriy amaliyotini doimiy takomillashtirish imkonini beradi.

Natijalar jamlanganda, taklif etilgan model uch asosiy muammoni hal qilishga qaratilganini ko‘rsatish mumkin: nazariy mashg‘ulotlar va ishlab chiqarish vazifalari o‘rtasidagi uzilishni kamaytirish; ustoz va pedagog faoliyatini muvofiqlashtirish; baholashni umumiy mezonlar asosida shaffof va rivojlantiruvchi tarzda tashkil etish. Ushbu natijalar nazariy xarakterga ega bo‘lib, ularning amaliy ta’siri alohida empirik tekshiruvni talab etadi.

Muhokama

Natijalarning nazariy yondashuvlar bilan muvofiqligi

Tadqiqot natijalari dual ta’limni samarali tashkil etishda integratsiyalashgan yondashuvning metodik ahamiyatini asoslashga qaratilgan. Taklif etilgan model nazariy ta’lim va ishlab chiqarish amaliyotini alohida jarayonlar sifatida emas, balki yagona kasbiy tayyorgarlik tizimining o‘zaro bog‘langan tarkibiy qismlari sifatida talqin etadi. Bu jihat ish joyida o‘rganishning samaradorligi o‘quvchining faol ishtiroki va unga ko‘rsatiladigan pedagogik ko‘mak bilan bog‘liqligini ta’kidlagan Billettning qarashlariga mos keladi [2]. Shu bilan birga, model Eraut ko‘rsatgan norasmiy o‘rganishning tizimsizlik xavfini [3] integratsiyalashgan

topshiriqlar va refleksiv tahlil orqali kamaytirishga harakat qiladi.

Modelning bosqichli tuzilmasi kognitiv shogirdlik elementlari [7] bilan uyg‘unlashadi. Bunda ustozning roli faqat ishni ko‘rsatish bilan cheklanmaydi: u o‘z kasbiy qarorlarini izohlaydi, yordam hajmini bosqichma-bosqich kamaytiradi va o‘quvchini o‘z fikrini bayon qilishga undaydi. Bu esa o‘quvchining mustaqil kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish vazifasi bilan bevosita bog‘liq.

Baholash bo‘yicha taklif Biggsning konstruktiv uyg‘unlik tamoyili [8] hamda Hattie va Timperleyning qayta aloqa modeli [9] bilan izchil. Modelda baholash faqat nazorat vositasi emas, balki o‘quv topshiriqlarini takomillashtirish va o‘quvchining individual yordam rejasini belgilash vositasi sifatida qaraladi. Bunda mezonlarning ikkala tomon uchun umumiy bo‘lishi baholash shaffofligini oshiradi va o‘quvchi uchun kutilayotgan natijalarning aniqligini ta’minlaydi.

Natijalarning milliy tajriba bilan muvofiqligi

Milliy tajriba tahlili taklif etilgan modelning dolzarbligini ko‘rsatadi. Dual ta’limda o‘qiyotganlar soni 2024-yil aprel holatidagi taxminan 15 mingdan 2025-yil oxirida taxminan 70 minggacha oshgan [10; 11]; bunday kengayish sharoitida asosiy masala qamrovdan ta’lim sifatiga, ya’ni topshiriqlar mazmuni, ustoz faoliyati va baholash izchilligiga ko‘chadi. Mahalliy tadqiqotlarda hamkorlikning rasmiy qolishi va shartnomalar bajarilishi monitoring qilinmasligi qayd etilgan [15]; modeldagi integratsiyalashgan topshiriqlar, ishtirokchilar vazifalari taqsimoti (5-jadval) va umumiy baholash mezonlari bu muammoni metodik darajada hal etishga qaratilgan. Hamkorlikni shartnoma, o‘quv dasturi va baholash mezonlari asosida yo‘lga qo‘yish zarurligi haqidagi qarash [14] modelning maqsadli va diagnostik-natijaviy komponentlari bilan mos keladi. 163-son qarordagi mehnat xavfsizligi talablari [1] modelda alohida baholash mezoniga va topshiriq murakkabligini tanlash shartiga aylantirilgan.

Shu bilan birga, dual ta’limning ijobiy ta’siri haqidagi xulosa [13] va rasmiy ko‘rsatkichlar [10; 11] modelning samaradorligini isbotlamaydi: ularning ayrimlari annotatsiya yoki rasmiy axborot darajasida bo‘lib, usul va tanlanma haqida ma’lumot yetarli emas. Shu sababli ular kelgusi tajriba-sinov uchun taqqoslash bazasi sifatida qaralishi lozim.

Hamkorlikni metodik darajaga olib chiqish

Modelning muhim jihati professional ta’lim muassasasi va ish beruvchi hamkorligini tashkiliy aloqalar darajasidan metodik hamkorlik darajasiga olib chiqish zaruratidir. Hamkorlik faqat o‘quvchini korxonaga biriktirish yoki amaliyot jadvalini kelishish bilan cheklanmasligi kerak. O‘quv topshiriqlarini ishlab chiqish, o‘quvchining faoliyatini kuzatish, kasbiy kompetensiyalarni baholash va natijalar yuzasidan qayta aloqa berish jarayonlarida ham ikki tomonning ishtiroki ta’minlanishi maqsadga muvofiq. Akkerman va Bakker g‘oyasiga ko‘ra, ikki muhit o‘rtasidagi chegarada umumiy obyektlar yaratilganda o‘rganish yuzaga chiqadi [6]; taklif etilgan integratsiyalashgan topshiriqlar va umumiy baholash mezonlari shunday obyektlar vazifasini bajaradi.

Model muayyan kasbga yoki korxonaga qotirilgan tayyor retsept emas, balki mahalliy sharoitga moslashtiriladigan metodik doira sifatida taklif etiladi. Aynan shu sababli maqsadli komponentda kasbiy talablarni ish beruvchi bilan kelishish birinchi bosqich sifatida belgilangan.

Amalga oshirishdagi xavf va ularni kamaytirish yo‘llari

Dual ta’limda integratsiyani amalga oshirish qator tashkiliy va pedagogik muammolar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Jumladan, ta’lim muassasasidagi o‘quv dasturlari bilan korxonadagi texnologik jarayonlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik, ishlab chiqarish ustozlarining pedagogik tayyorgarligi yetarli emasligi, o‘quvchilarga beriladigan topshiriqlarning murakkablik darajasi bir xil bo‘lmasligi va baholash mezonlarining aniq belgilanmaganligi kutilayotgan natijalarga erishishni qiyinlashtirishi mumkin [4]. Asosiy xavflar va ularni kamaytirish bo‘yicha taklif etilayotgan choralar 7-jadvalda jamlangan.

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

7-jadval. Amalga oshirishdagi asosiy xavflar va tavsiya etiladigan choralar

Xavf	Ehtimoliy oqibat	Tavsiya etiladigan chora
Dastur va ishlab chiqarish jarayonlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik	Nazariy bilimlar amaliy vazifalarda qo‘llanmaydi	Dasturlarni ish beruvchi bilan davriy muvofiqlashtirish; integratsiyalashgan topshiriqlar
Ustozlarning pedagogik tayyorgarligi yetarli emasligi	Ish joyida o‘rganish tasodifiy tajribaga aylanadi	Ustozlar uchun qisqa metodik yo‘riqnoma va maslahatlashuvlar
Topshiriqlar murakkabligining noteкisligi	O‘quvchilar tayyorgarligi turlicha bo‘ladi	Murakkablik darajalari bo‘yicha topshiriqlar bankini shakllantirish
Baholash mezonlari noaniqligi	Baholash subyektiv bo‘lib qoladi	Umumiy mezonlar va daraja tavsiflarini kelishish
Mehnat xavfsizligi talablariga yetarli e’tibor berilmasligi	O‘quvchi sog‘lig‘i va ish sifatiga xavf	Topshiriqlarni tayyorgarlik darajasiga muvofiq tanlash; xavfsizlikni alohida mezon sifatida baholash

Mazkur muammolarni kamaytirish uchun ta’lim muassasasi va ish beruvchi o‘rtasida muntazam metodik maslahatlashuvlarni yo‘lga qo‘yish, kasbiy topshiriqlarni oldindan rejalashtirish, ishlab chiqarish ustozlariga pedagogik tavsiyalar berish va umumiy baholash mezonlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi. O‘quvchining ish joyidagi faoliyati xavfsizlik talablariga muvofiq tashkil etilishi, topshiriqlar esa uning tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi lozim.

Xulosa

Dual ta’limda o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini takomillashtirish nazariy bilimlar, amaliy mashg‘ulotlar va ishlab chiqarish faoliyati o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlashni talab etadi. Mazkur maqolada integratsiyalashgan yondashuv asosida maqsadli, mazmuniy, tashkiliy-jarayonli va diagnostik-natijaviy komponentlardan iborat metodik model taklif etildi. O‘zbekistondagi milliy tajriba tahlili dual ta’limning qamrovi tez kengayganini, ammo ta’lim sifatini o‘lchash, shartnomalar bajarilishini monitoring qilish va mehnat xavfsizligini baholashga oid metodik ishlanmalarga ehtiyoj saqlanib qolayotganini ko‘rsatdi.

Modelning asosiy metodik g‘oyasi professional ta’lim muassasasi va ish beruvchi hamkorligini o‘quvchining kasbiy rivojlanishiga yo‘naltirishdan iborat. Bunda kasbiy talablarni aniqlash, integratsiyalashgan topshiriqlarni ishlab chiqish, amaliy faoliyatni ustoz rahbarligida tashkil etish, refleksiv tahlilni amalga oshirish va natijalarni umumiy mezonlar asosida baholash o‘zaro bog‘langan bosqichlar sifatida qaraladi.

Kasbiy tayyorgarlikni baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy vazifalarni bajarish sifati, muammolarni hal qilish, mustaqillik, mas’uliyat, mehnat xavfsizligiga rioya qilish va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlarini hisobga olish maqsadga muvofiq. Buning uchun ta’lim muassasasi va ishlab chiqarish tashkiloti tomonidan umumiy baholash mezonlari ishlab chiqilishi zarur.

Kelgusidagi tadqiqotlarning ustuvor vazifasi taklif etilgan metodik modelni muayyan kasbiy yo‘nalishlarda tajriba-sinovdan o‘tkazish va uning samaradorligini empirik ma’lumotlar asosida aniqlashdan iborat. Shunday qilib, maqolada ishlab chiqilgan model dual ta’lim jarayonini metodik jihatdan muvofiqlashtirish va o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash bo‘yicha keyingi amaliy tadqiqotlarni tashkil etish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021, 29-mart). Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida (163-son qaror). LexUZ. https://lex.uz/uz/acts/-5346217
2. Billett, S. (2001). Learning through work: Workplace affordances and individual engagement. Journal of Workplace Learning, 13(5), 209–214. https://doi.org/10.1108/EUM0000000005548
3. Eraut, M. (2004). Informal learning in the workplace. Studies in Continuing Education, 26(2), 247–273. https://doi.org/10.1080/158037042000225245
4. Fuller, A., & Unwin, L. (2003). Learning as apprentices in the contemporary UK workplace: Creating and managing expansive and restrictive participation. Journal of Education and Work, 16(4), 407–426. https://doi.org/10.1080/1363908032000093012
5. Tynjälä, P. (2008). Perspectives into learning at the workplace. Educational Research Review, 3(2), 130–154. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.12.001

6 Akkerman, S. F., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. Review of Educational Research, 81(2), 132–169. https://doi.org/10.3102/0034654311404435

7 Collins, A., Brown, J. S., & Holum, A. (1991). Cognitive apprenticeship: Making thinking visible. American Educator, 15(3), 6–11, 38–46. https://www.aft.org/ae/winter1991/collins_brown_holum

8 Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. Higher Education, 32(3), 347–364.

9 Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. Review of Educational Research, 77(1), 81–112. https://doi.org/10.3102/003465430298487

10 O‘zbekiston Respublikasi hukumat portali (gov.uz). (2024, 26-aprel). 2024/2025-o‘quv yili uchun professional ta’lim muassasalarida qabul jarayonlarini tashkil etish borasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida. https://gov.uz/oz/edu/news/view/10426

11 Gazeta.uz. (2026, 8-yanvar). Yangi mehnat bozori arxitekturasi: prezident kasbiy ta’lim tizimi keng ko‘lamda yangilanishini e’lon qildi. https://www.gazeta.uz/oz/2026/01/08/education/

12 O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA). (2024, 4-dekabr). Dual ta’lim asosida kadrlar tayyorlash tizimi kengaymoqda. https://uza.uz/en/posts/dual-talim-asosida-kadrlar-tayyorlash-tizimi-kengaymoqda_663966

13 Normurodova, Z. (2025). Dual ta’limni rivojlantirish va uning texnikum o‘quvchilari ta’lim sifatiga ta’siri. ACUMEN: International Journal of Multidisciplinary Research, 2(12), 247–251. https://doi.org/10.5281/zenodo.17930864

14 Vohidova, X. (2026). Texnikumda dual ta’limni tashkil etishning pedagogik va tashkiliy asoslari. International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations (ICMSI). https://doi.org/10.5281/zenodo.23621639

15 Shermuhammadov, B. Sh., & Qurbonova, B. Q. (2025). Dual ta’lim tizimi oliy ta’limda: xalqaro tajribalar, samaradorlik va O‘zbekiston konteksti. FarDU ilmiy xabarlar, 31(3), 6–11. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol31_iss3/a1

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz